

תורת המוסר של חזון איש

אמת - ענה - רחמים - בטחון

לשיעור הרב צבי יהודה

מדת האמת - ספר אמונה ובטחון לחזו"א - פרק ד

יג. וראוי לקבוע הדיבור במדת האמת המתקנה ובמדת השקר המקולקלה, כי חז"ל החמירו בזה מאד וקלקלה מצוי מאד והפסדיה עצומים:

והנה שינוי הדיבור מאמתת המדובר בשם שקר יקרא, וגנות השקר אינו בשביל המרמה שבו שמשמש בשקרו בשביל ריוח המקווה לו ברמותו את רעהו, אלא אף השינוי שאינו משמש לגורם של אונאה, בסיפור דברים של מה בכך, בשם שקר יכונה, ובכלל עון השקר הוא, וכמו שאמרו ב"מ כ"ג ב', בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במיליהו במסכתא כו', הנה הותר הדבר רק משום שכאן הגדת האמת יש בו מן הגנות ונבחר כאן השינוי והנליזה מן האמת, אבל בדברים אחרים כיוצא בהן אף שהן דברים של מה בכך ואינו גורם בשקרו שום הטעה לחברו בכלל שקר הוא:

וכבר הפליגו חכמים בדבר בפ' חלק צ"ז א', א"ל ההוא מרבנן כו' דאי הווי יהבי לי כל חללי דעלמא לא הוה משני בדבורי, זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמי' ולא הווי משני בדיבוריהו ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימני' נסיבי אתתא מנהון והווי לי תרתין בנין מינה יומא חד הוה יתבא דביתוהו וקא חייפא רישה אתאי שיבבתא טרפא אדשא סבר לאו אורח ארעא אמר לה ליתא הכא שכיבו לי תרתין בנין כו', הרי שינוי קל עונשו מיתה ר"ל:

ואמרו שם צ"ב א' כל המחליף בדיבורו כאילו עובר עכו"ם כתיב הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב התם הבל המה מעשה תעותועים, ומבואר דדברי יעקב אבינו ע"ה לולא שהותרו ע"פ רוח"ק ששרתה על רבקה, היה בדבר חטא שהחמירו בו כאילו עובד עכו"ם. ואמרו שם ק"ב ב' צא ממחיצתי שכן כתיב דובר שקרים ל"י לנגד עיני ואמרו חגיגה י"ד ב' כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים וגו':

והא דמצינו בגמ' ששינוי בדיבורם כמו שאמר עולא ב"ק י"א לא מני', הוא בכלל הני תלת מילי שהיו חוששים שאינו לפי מדת הד"א להתרים נגד חכם פלוני, ושחששו שהחכם שגע בהן ויבוא הדבר לידי הקפדה ומצאו דרכי שלו' לשנות בשביל זה:

והדבר מוכרח שהרי יש כאן שאלה למה השתמטו הלא חובת החכם להגדיל תורה ולהאדירה, ואסור למנוע בר, ומי התיר להשתמט, וע"כ שמצא בגון הזה חששות שאדם צריך להתרחק מהן ולא להכנס בנסיונות, ואם הותר לו למשוך ידו מפלפולה של תורה כדי לשמור על מדת הזהירות והזריזות, הותר גם כן לשנות:

ואם שנאוי הוא השקר הקל שאינו פוגע בחברו בשקרו, משנה תועבה היא המרמה שחץ שחוט לשונם דבר מרמה שכונן כזביו כדי להוליך את רעהו שולל, וקראו חז"ל לחלי הזאת גנבת דעת, ואמרו בגמ' חולין צ"ד א' אסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעתו של עובד כו"ם והאריכו שם בגמ' בפרטים הרבה:

וכ' הרמב"ן בפ"י התורה בראשית ל"ד י"ג דאנשי שכס היו נדונים למיתה מן הדין שלא היו שומרים ז' מצוות ולא קבעו דינים והרי תפשו את דינה ועינו אותה, ומכל מקום לא הסכים יעקב אבינו עמהם מפני

ששימשו בגנבת דעת אחרי שלב אנשי שכס היה בטוח באמונתם ובישרת לבם שלא יעשו עמהם רע: ומה עצמו פשעי נוכל שברב שקידתו לחקות את התלמיד חכם בלבושו ובדיבורו ובתנועותיו עד שרכש לבות בני עירו לבטוח בו ולהאמינו, ובבטחון זה עושה סחורה להפית כזבים לתועלתו, ולהרבות הוות למלא כיסו, ובחלקות יכסה ערמו, משים עצמו כתמים לא ידע מרמה, וכאילו כל דרכיו מישרים, הולך תמים ודובר צדק:

אם מגונות הן מדות משחתות לשעתן, מה רבו משחתותם כשהן מתמידות, ההתמדה משרטטת בצורת הנפש שרטוט יציב וקיים, ומראה הפרצוף ותבניתו משאיר אחריו התמדת המעשים הטובים והרעים של בעליה:

בן אדם שדיבר שקר לשעתו צורתו צורת אדם, ויש בו חטא, אך המתמיד בשקריו צורתו שקרן, ואישיותו נעדרת, ואיך יקח מוסר שיסודו אמת וחותרו אמת, אך גם במוסרו יתעתע בתעתועי מרמה חלי אנוש ולא יחוש:

ענוה ורחמים – ספר אמונה ובטחון לחזו"א – פרק ב

אבל מדות בני אדם מתחלפות למדרגות נעלות זמ"ז, ולכל איש יש מדרגת ענוה ומדרגת הרחמים, אבל אין בני אדם משתוין בזה, והם זה למעלה מזה, כן מדרגת האמונה יש בה מדרגות זה למעלה מזה וקטני אמונה ג"כ בכלל מאמינים, כיון שאינם בכלל הכופרים והמינים, אבל אמונתם חלושה, ואין פעולת אמונה שולטת עליהם, רק נגד עבירות היותר מפורסמות ואשר כל הצבור נזהרים בהן, ומהן שאמונתם יותר חזקה ופעולתה יותר ניכרת:

בגנות השפלות ובשבח החכמה אם לכל המדות הטובות – ספר אמונה ובטחון לחזו"א – פרק ד

ואמנם החלי האנוש הוא השפלות, [חוסר הכרת ערך עצמו] המדה השפלה אין לה מזור בקריאת דברי מוסר, וצריך הבראת נפשו בשרשו ולהרימו מטיט היון, ותיקונו הוא בקניית חכמה, כי בנפש כל האדם אסמים בנוים לרוחה, אוצרות פנוים בשביל חכמה דעה בינה והשכל ונפש כל חי משתוקקת למלאתם, ואמנם מן התאוות הגופניות הפנאה לתשוקות אחרות אשר לא יעזבו שרש וענף לתשוקת החכמה, והשמיעה בלימודים וההאזנה במדע היא המנצחת הבטוחה עלי תאוות ההגשמה ונטיות הזרות, כי אמנם אין תיקון המדות שולל מהאדם אהבת עצמו, כי מציאות הנטיות לכבוד ולעונג היא מציאות חיובית בהרכב המכונה של זה החי הנקרא אדם, ואין שלילת הנטיות האלה בנין בנפש אדם אלא סתירת היותו, המוסר אומר לאדם אהוב את עצמך ורכוש כבוד, אבל דע לך מה אשרך עלי חלד, ומה כבודך, אין כבוד אלא תורה, אין כבוד אלא ענוה, אין כבוד אלא עזיבת הכבוד, אין אושר רק להשתחרר מנטיות טבעיות, ולהיות נכנע לד' ולתורתו – תכלית החיים בעולם הזה ובעוה"ב:

טו. ובהתוסף בו חכמה יזלו בעיניו הגורמים הזוללים לכבוד מדומה ולכעס ולשארי התאוות, כי החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה, לחיים של רוממות הנפש, לחיים שמימיים, ועזיבתו השפלים – תולדה מחויבת מקנין החכמה:

ואם התורה מתקנת המדות בעמלה ובקנין החכמה כמשפט חקוק בחק הנפש, עוד יש בתורה סגולת אור אשר לא יושג בשכל אנושי, ואשר אור המגולה הזה מאיר ומזכך את נפש בעליו לראות אור נוגה ונועם טוב טעם ודעת, ואוהב את הענוה בטבעו, ושונא את הגבהות בטבעו, אוהב את החסד בטבעו, ושונא את האכזריות בטבעו, אוהב את הסבלנות ושונא את הכעס, כי כל ישעו וחפצו של החכם לתקן מדותיו ומצטער על נטיותיו הרעות תכלית הצער, ואין כאב לחכם ככאבו על הכשלו במדה של גנות, ואין שמחה לחכם כשמחתו על תיקון מדותיו, וכמעשה של החסיד ששכב בזוית הספינה ולא הקפיד על זה שהטיל

עליו השופכין ושמח שמחה גדולה כשהרגיש בנפשו שלא הקפיד:

מיוחדתו של יחיד ויחיד בתורת המדות – ספר אמונה ובטחון לחזו"א – פרק א

י. אם כי כל בני אדם בסוג אחד ובמין אחד, בכל זאת לא ימצאו שני אנשים בשויון מוחלט, וכל איש הוא יחידי בין האישים, אין כשרון שכלו דומה לחברו, ואין מדות נפשו דומות לחברו, ותולדה מחויבת מזה שיש לפעמים יתרון איש על משנהו בערכים מופרזים, עד שנדמה שאין שניהן אחד בסוג ובמין:

ההבדל במדות הנפש לכאורה אינו ענין וקשר למדת חכמתם של האישים הנבדלים, ומדות משחתות לא יגרעו חכמת בעליהם, כי לחכמה צריך כשרון החכמה, שכל טוב, ולב מבין, ומה הפסד לקנין החכמה אם הוא איש אכזרי נטול מדת הרחמים, או אם הוא גבה רוח ורודף אחר הכבוד, וכיוצא בו מן המדות הזרות, אבל אין הדבר כן באמת, כי חדל אצילות הנפש ונועם המדות הוא חדל בקנין החכמה הנטועה הרגשות נעימות ביסוד החכמה:

יא. יש איש מתאוה להשיב לזולתו, הפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב, מקבלו בסבר פנים יפות, חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן, כי אין כאב לב אצלו, ככאב של פגיעה בכבוד חברו, או שחסר מרעהו חסד, ומעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו המלא אהבה תכסה על כל פשעים, והוא מוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים וניזופות שיחלוק לו רעהו, בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המדות, ומה אפשר לתבוע מהם, ובכל זאת רוחש לבו להם יקר וכבוד, ואין בלבו הרהורים רעים מעין זלזול בכבוד הבריות, כי תפנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש, למען הטוב המלא, גם בשני הפכים בנושא אחד, ולהיות מאשים את עצמו על כל שעל על חסרון השלימות בסגולת המדות, ולהיות מזכה את אחיו זכות גמורה ומוחלטת אף אם כעבות עגלה חטאיו:

יקיר הנפש דני, אינו דורש מנפשו התאפקות יתירה, וחגירת שארית כח, נגד הרגזנות הטבעית, ונגד כאב של הלבנת פנים, כי נפשו כבר מלוטשת ומצוחצחת שאינה מקבלת כתמים, והוא שובע שמחות וגיל בנעימות נצח:

יב. קו דק משתרע בין החכמה והסכלות, ולא יתן לאדם ליכנס להיכל החכמה, אך עין העדינות, ועליות הנשמה, מוחקת את קו החוצץ כליל, ומסלת החכמה לפניו למישור, אבל האדם הנמשל לעיר פרא, אשר אסור בזיקי התאוה כיום הולדו, רדוף ממתקים, רעב תענוגים, רגז תמידי, מלא גאווה, גם אם חונן בכשרון החכמה בתכונת נשמתו, ומנה אחת אפים הוכן לפניו על שלחן התבונה, לא תמצא ידו לעשות חיל בלימודים, כי מדות מגונות ערלת לב ואטם המות, סוגרות דלתי החכמה ונועלות שערי בינה, כי בסוד החכמה נימין דקין, שרירים עדינים, לא יראום עין בשר, רק עין עדינה של לב עדין:

החכם מכין לו צנורות בלבו ונפשו מהחכמה האצולה, אשר זרם החכמה זורם דרך צנורות אלו ללבו ונפשו, ולסגולת הזרם דרושה שמחה נפשית וחדות רוח, צמאון לחכמה ורעבון לבינה, אשר כל אלה יד הטובה של מדה הטובה הכינתם, יסדתם ותכוננתם:

על מדת הבטחון – ספר אמונה ובטחון לחזו"א – פרק ב

ה. ואכן מדת הבטחון קנין הלב, ומטבע הבוטח באמת בהצנע לכת ולא ישמע מפיו כי הוא מן הבוטחים, וגם בלבו הוא נאנח על חסרון בטחונו ומיעוט שלימותו בזה, ורק למעשה תלויה עמו בטחון ועצמה בו ית', לא יחת אם רעהו פותח חנות, ישתדל עוד לעזור לרעהו, לתקנו בעצה טובה, לעשות עבורו, ולשקוד על תקנתו, וכמה מן הקדושה מוסיף בעולם לראות איש עושה חסד עם המתעתד להתחרות עמו, ומוסיף תהלה ליראיו, אשריו ואשרי דורו:

ויתרון אור מן החושך, יתרון האמת מן השקר, ויתרון בטחון אמיתי מבטחון מזויף:

ו. אם כי עיקרי הבטחון מחובת הלב, ומסתעפים ממנו מצוות מעשיות, בחובה של מניעה מפעולות נגד חבירו, יש בזה גם גדרים בפעולות של השתדלות המותרת, ולפעמים הבטחון מתנגד להשתדלות ואוסר אמצעים מיוחדים. והנה נתחייבנו לדון במחשבתנו כל פעולה שרם עשייתה אם היא מוסכמת ממדת הבטחון. וחז"ל אמרו במד"ר מקץ כי השתדלותו של יוסף הצדיק לבקש משר המשקים והזכרתני, היתה כזלזול במדת הבטחון. ואמרו: " אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו זה יוסף, ולא פנה אל רהבים וגו', שבשביל שפנה אל שר המשקים נתוסף לו שתי שנים." ר"ל יוסף שאין הצלתו תלוי בהשתדלות וכל מיד ד', אבל בהיות שנתחייב האדם בפעולות ולא לסמוך אניסא, חייב יוסף את עצמו לשמש בהזדמנות זו ולבקש משר המשקים. ואמנם בהיות שלפי תכונת הרהבים אין בטבעו לזכור ולהיטיב, אין ראוי המעשה הזה רק מתוך יאוש, והמיואש עושה כל מה שיכול אף דברים הרחוקים מכל תועלת. אבל אין לבוטח לעשות כמו אלה, ואין פעולה זו מפעולות החובה, ויש במעשה זה כעין זריית אבק על זוהר האמונה ובטחון, ואחרי שאינה חובה היא אסורה. וכונת חז"ל על הפעולה ולא על מדת הבטחון של יוסף חלילה. וידע יוסף שאין עזר מבן אדם בלתי מיד ד' לבד, אבל מה שחייב עצמו לשאול משר המשקים לא הי' לפי קבלת חז"ל דין אמת, אלא לא הי' לו לפנות אל רהבים.:

חזון איש אורח חיים, מועד הלכות קריאת שמע - סימן טז אות יא

כי המרדכי בשם הרא"מ דבעו"ה אנו יושבין בין העכו"מ ועת לעשות וגו' הלכך אין אנו נוהרין מללמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות, והנה בתר"י כתבו שאם יכול לכוין ולא לשום לב לקול השיר מותר, ואפשר דהרא"מ לא ס"ל כן, ואפשר דכונתו אפי" מוטרד מותר משום עת לעשות, ומה"ט אפשר לצדד להקל בזה"ז להגיד תוכחה ברבים ולהזכיר דברי חז"ל אף שיש פרועות ראש כנגדו ומשום עת לעשות וגם אפשר לסמוך על דעת הר"י דכיון דאינו משים לבו מותר.